

okolnostim. Mnenja je, da so v 20. in 30. letih nacionalne zahteve dokončno preglasile ekonomske. Nekdanja kozmopolitska gospodarska elita, prava lokomotiva tržaškega gospodarstva v 19. stoletju, se je morala umakniti, člani najpomembnejših podjetniških družin (Brunner, Morpurgo, Coslovich in drugi) so bili v večini primerov postavljeni ob stran. Nove oblasti so na vodilna mesta tržaških denarnih zavodov, zavarovalnic in industrijskih obratov nameščale njim podrejene kadre ne glede na poklicno usposobljenost. Marsikateri novi gospodarstvenik se je izšolal v škvadrastičnih vrstah (dovolj zgovoren je primer Francesca Giunte). Toda niti prihod novih vodilnih kadrov, niti vedno večja prisotnost javnega kapitala nista rešila bistvenih vprašanj tržaškega gospodarstva. Tukajšnji ekonomski sistem je še naprej propadal. Pristaniška dejavnost je ohromela, zlasti potem ko sta Avstrija in Češka preusmerili svoje blago v severnonemška pristanišča.

Z zaostritvijo gospodarskega stanja so se v Trstu oglašali prvi avtonomistični klici, in zahteve po zaščiti mesta ter njegove ekonomije. Jokavost tržaških politikov ni obrodila nikakršnih sadov, saj je v oktobru 1940 dopisnik italijanskega gospodarskega dnevnika »Il sole« zapisal, da je Trst podobno kot vsa velika nemška pristanišča imel nekdanj živahno borzo, skladišča prepolna raznovrstnega blaga, na stotine trgovskih podjetij, velike kapitale in številen podjetniški razred. Ugotovil pa je, »da danes Trst nima skoraj nič od vsega tega«. Jugoslovanska zasedba in zavezniška uprava sta negativno učinkovali na tržaško gospodarstvo. V drugi polovici petdesetih let in zlasti v šestdesetih letih je javni kapital še naprej financiral velike industrijske obrate, istočasno pa je pripomogel k razkrajanju ekonomskega tkiva, ki so ga sestavljali nekaj desetletij predvsem srednji in mali industrijski obrati. Krivdo za to neenakomerno porazdeljeno finančno pomoč Sapelli ne pripisuje le rimski vladi, temveč tudi krajevnim gospodarstvenikom. Trst s svojimi političnimi voditelji je na primer križem rok opazoval izseljevanje visoko kvalificirane delovne sile in privatnega kapitala, istočasno pa sprejemal nesmotrno rast služb v javnih upravah. Sapellijeva analiza je dovolj jasna, ko trdi, da je Trst mesto, ki je v zadnjih desetletjih živelo od državne miloščine. Tudi zato, ker se ni znalo otresti svojega avtonomističnega čuta in vzpostaviti pozitiven odnos s furlansko in slovensko stvarnostjo. Trst se je zapiral sam vase, v avtonomizem in municipalizem, ki predstavljata kulturni milieu mestnega vodilnega razreda. Kolikšen je še danes vpliv teh krogov, pa je bilo po mnenju avtorja zelo razvidno ob reakciji na Osimski sporazum, ki je bil zadnja pomembna priložnost za gospodarski in kulturni dvig Trsta.

Avtor ne zanemara slovenskega gospodarstva, pogrēša pa ustrezno literaturo, in naglašja, da je razmerje mesta do zaledja in do slovenske manjšine eno izmed ključnih vprašanj, ki danes negativno pogojujejo tržaško ekonomsko realnost. Nacionalistična mržnja še vedno ovira vsakršen vzlet ekonomskih dejavnosti. Z ozirom na to avtor zastavlja dovolj provokativno tezo, češ da v mestu še vedno deluje nasprotje med italijansko in slovensko buržoazijo, ne pa konflikt med italijanskim meščanstvom in slovenskim delavstvom. Knjiga o tržaškem gospodarstvu se tako v drugem delu prelevi iz znanstvene študije v živahno diagnosticiranje tukajšnje ekonomije. Se več, Sapelli daje celo napotke, kako bi se lahko mesto rešilo pred splošnim gospodarskim propadom. Potrebno bi bilo po njegovem vzpostaviti ploden odnos z zaledjem, oživetiti nekdanjo podjetniško tradicijo ter korenito spremeniti politično in gospodarsko miselnost tržaških vodilnih krogov.

Marta Verginella

Kranjski zbornik 1990. Kranj 1990, 345 str.

Sredi leta je izšel Kranjski zbornik 1990, ki je že sedmi po vrsti. Poleg uvodnih besed predsednika občine Kranj je v zborniku objavljeno kar 32 prispevkov, ki jih je napisalo 30 avtorjev. Publikacija je koncipirana enako kot zadnji štirje kranjski in večina slovenskih krajevnih zbornikov. Prispevki so razporejeni v naslednje celote: gospodarstvo, kulturna podoba Kranja, arhitektura, zgodovinopisje, šolstvo, zdravstvo, šport in kronika.

Poglavje o gospodarstvu začenja prispevek *Vide Prinčič-Gorjanc*, ki opisuje značilnosti gospodarskih gibanj v kranjski občini v letih 1985–1990 in ugotavlja, da ima vse večja gospodarska in družbena kriza v državi odločilen vpliv na gospodarsko-razvojna prizadevanja v Kranju. Preglednice gospodarskega gibanja v občini Kranj ilustrirajo dejstvo, da v Kranju v omenjenih petih letih niso uspeli zadržati pozitivnih gospodarskih razvojnih trendov, ki so bili za občino značilni vse do začetka osemdesetih let. Kljub vsemu pa so nekatera kranjska podjetja v petletnem obdobju do leta 1990 le uspela z nekaterimi gospodarskimi investicijami, s katerimi so želeli vsaj delno prestrukturirati sorazmerno zastarelo kranjsko gospodarstvo. *Janez Tavčar* se je lotil prikaza kmetijskega razvoja v občini od leta 1953 do 1990. Ugotavlja, da je bilo kmetijstvo po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji v podrejenem

položaju, saj so se »...poskusi in ukrepi, kako kmeta odvrniti od tradicionalne navezanosti na zemljo... vrstili v hitrem zaporedju« (str. 14). Šele po letu 1953 so se razmere za kmetijstvo začele počasi izboljševati. Okrajna zadrzna zveza Kranj je ta del Gorenjske pretežno orientirala na živinorejo. Prispevek nas seznaja z ustanavljanjem kmetijskih podjetij, z uvajanjem modernejšega kmetovanja in postopnim uvajanjem kmetijske strojne mehanizacije, z ustanavljanjem kmetijskih zadrug na območju Kranja, kmetovanjem na občinskih družbenih posestvih (tudi na tovarniških ekonomijah). *Janez Kopač* je obdelal kmečke obveznosti na območju Mestnega ljudskega odbora Kranj v obdobju od konca druge svetovne vojne do leta 1950. Mestni ljudski odbor Kranj kot najnižja upravna enota je obsegal mestno središče in neposredno okolico. Prebivalstvo se je precej ukvarjalo tudi s kmetijstvom. Prispevek je napravljen skoraj izključno po arhivskem gradivu, ob upoštevanju tedanje republiške in zvezne zakonodaje z t. i. revolucionarnimi ukrepi, ki so urejali to področje kmečkega življenja v prvih petih letih po vojni. V članku spoznamo številne obremenitve kranjskega kmečkega prebivalstva: obvezne in prostovoljne oddaje, odkupe in kontrahaže kmetijskih pridelkov in živinorejskih proizvodov. Te uredbe so začeli ukinjati leta 1951, odpravili pa so jih sredi leta 1952. Prispevek *Janeza Gradišarja* obravnava samoprispevke in njihov pomen za kranjsko občino. Občinskega razvojnega programa v šestdesetih letih ni bilo mogoče uresničiti samo z družbenimi sredstvi, saj se je z intenzivnim razvojem kranjskega gospodarstva hitro povečevalo tudi število prebivalstva, kar je zahtevalo vse večje število objektov družbenega standarda (otroški vrtci, šole, komunalni objekti itd.). Te probleme so poskušali reševati z uvajanjem občinskih in krajevnih samoprispevkov. Obdobje samoprispevkov se je začelo spomladi leta 1964 in občina Kranj je bila »... prva v Sloveniji in Jugoslaviji, ki se je odločila zbirati sredstva krajevnih samoprispevkov za zadovoljevanje skupnih potreb občanov...« (str. 46). Članek natančno navaja vse občinske in krajevne samoprispevke in pridobitve, ki so jih zgradili s tako nabranim denarjem v kranjski občini do konca osemdesetih let. *Franc Puhar* je obdelal gospodarski vzpon Kranja od konca prve svetovne vojne do leta 1986 s poudarkom na razvoju po drugi svetovni vojni. Industrijski razvoj Kranja se je začel šele po letu 1920 in to na tekstilnem, čevljarškem, gumarskem in gradbenem področju. Strokovnjaki so prišli iz Češke, Poljske in Avstrije. Industrija je za seboj potegnila tudi večje število delavstva, sprva v glavnem le iz okoliških krajev. Industrializacija v začetku ni bistveno vplivala na povečanje kranjskega prebivalstva. Zaradi fašistične represije se je povečal le dotok Primorcev. V letih pred drugo svetovno vojno so se v Kranj priseljevali tudi Dolenjci in Štajerci. Opisana je industrijska rast mesta in s tem povezano pomanjkanje delovne sile po drugi svetovni vojni. Stari industriji se je pridružila še Iskra, sprva kovinsko, kasneje pa elektrotehnično podjetje. Ker domače zaledje delovne sile ni zadostovalo, so se prva leta po vojni v Kranj priseljevali delavci iz manj razvitih predelov Slovenije, po letu 1962 pa se je začelo obdobje »...novačenja in migracije prek republiških meja...« (str. 59). Ta proces je v glavnem potekal nenaravno, kar je kranjskim oblastem kmalu povzročalo in še povzroča hude probleme. Opisano je priliv delavcev v Kranj iz vseh predelov Jugoslavije.

Poglavje o kulturni podobi mesta začenja razprava *Stanka Šimenca* z naslovom *Povojna literarna podoba Kranja*. Po uvodnem opozorilu, da pot, po kateri je hodila slovenska književnost po drugi svetovni vojni, še ni docela pojasnjena, sledi natančen pregled povojnih kranjskih literatov. Niso obdelani le v Kranju rojeni in živeči literati, ampak tudi tisti, ki so v gorenjski prestolnici službovali krajši ali daljši čas. Opisana so prizadevanja literatov, ki so želeli dobiti svojo literarno revijo, kjer gre pomembna vloga tudi gibanjem na kranjski gimnaziji. Posebej so obdelani pisci poezije, prozni ustvarjalci ter dramski pisci, katerih dela so nastala po drugi svetovni vojni. Prikazana je partizanska in taboriščna spominsko-dokumentarna proza, prevodna književnost, kulturni kronisti, literarni in jezikovni publicisti, kritiki in literarni zgodovinarji. *Matija Logar* je prikazal razvoj kranjskega Prešernovega gledališča po letu 1945. V uvodu je kratek opis začetkov gledališča, katerega osnova je leta 1863 ustanovljena Narodna čitalnica, ki jo je na gledališkem področju po letu 1902 dopolnjevalo Katoliško izobraževalno društvo, med obema vojnama pa se jima je pridružila še igralska skupina v okviru Cankarjevega odra. Kranjski gledališčniki so se leta 1925 preselili v novozgrajene prostore kranjskega narodnega doma. Po drugi svetovni vojni so se vsa dotedanja tri kranjska gledališča zlila v mestno gledališče, ki so ga poimenovali po Prešernu in se je ob koncu štiridesetih let razvilo v eno najkvalitetnejših slovenskih amaterskih gledališč. Leta 1950 se je preoblikovalo v poklicno gledališče. Ta leta je umetniško vodstvo sledilo modernim gledališkim principom, kar pa tedanjim političnim kritikom ni bilo všeč. Sledile so hitre menjave umetniških vodij, kar je ob očitkih, da gledališče ne skrbi »...za svojo publiko, posebej še za delavsko...« (str. 90) leta 1958 pripeljalo do ponovne amaterizacije gledališča. V naslednjih letih so si v teatru ponovno prizadevali, da bi postali profesionalno gledališče, kar jim je konec osemdesetih let do neke mere tudi uspelo.

Marian Dolgan je obdelal Kranj v pripovedništvu Ivana Preglja. V uvodu ugotavlja, da so vsi kraji, v katerih je prebival Ivan Pregelj, pustili svoje sledove v literarnih delih. Najbolj močne sledi je zapustil Tolmin, za njim pa Gorenjska s Kranjem. V Kranju je služboval Pregelj kot srednješolski profesor med leti 1912 in 1925. Kranjska leta pomenijo vrh njegovega literarnega ustvarjanja, saj so v tem času nastala najpomembnejša dela. Mesto Kranj se pojavlja v dveh romanih. Bogovec Jernej govori o protestantizmu, Simon iz Praš pa je biografski roman o Simonu Jenku. V obeh delih Kranj ni opisan v lepi luči, saj je mesto »...nagnjeno k neposredni koristi ne pa k duhovnim vrednotam...« (str. 96).

Barbara Boltar je obdelala življenje in delo slikarja Ljuba Ravnikarja. Leta 1945. ko se je slikar kot gimnazijski profesor likovne umetnosti naselil v Kranju, je bil že priznan umetnik, zlasti na področju akvarelov, krajine in gledališke scenske umetnosti. Avtorica je slikarjevo umetniško delo razdelila na tri obdobja. Prvo obdobje je čas do druge svetovne vojne. Likovni opus te dobe nosi predvsem socialna sporočila. Vojna leta je slikar preživel v italijanski internaciji. Spomladi leta 1945 se je s prekomorci vrnil v domovino. Tudi iz tega časa je znana vrsta likovnih del. V tretjem umetniškem obdobju, ko je deloval pretežno v Kranju in na Gorenjskem, je nastalo veliko del, vezanih na ta del Slovenije. *Beba Jencič* je opisala slikarsko družino Layer, posebej pa še Leopolda Layerja. Sredi 17. stoletja se v kranjskih matičnih knjigah prvič pojavi Layerjev priimek. Družina se je v Kranj verjetno priselila s Tirolske. Marko Layer je sredi 18. stoletja v Kranju odprl podobarsko in slikarsko delavnico, opravljal je tudi pozlatarska dela. Sloves slikarske družine so po Gorenjskem, Dolenjskem, Štajerskem in Koroškem ponesli sin Leopold, ki se je rodil leta 1752, ter njegova brata Valentin in Anton. Zaradi gmotne stiske so bratje v francoski dobi zašli celo na kriminalna pota. V svoji delavnici so ponarejali denar, zaradi česar so Leopolda in Valentina leta 1810 aretirali. Valentin je v zaporu umrl, Leopold pa je prišel na svobodo po odhodu Francozov. Glede na zaobljubo ob srečnem razpletu te stiske je Leopold leta 1814 naslikal sliko Marije Pomagaj na Brezjah. Obenem je poslikal tudi tamkajšnjo Marijino kapelico. Prikazan je slikarski opus Layerjev in opisan vpliv različnih tedanjih slikarjev na Leopoldovo umetniško rast. Dodan je še seznam umetnostno-zgodovinsko dokumentiranih in lociranih Layerjevih del na območju občine Kranj. *Mirko Kambič* je pripravil razpravo o novih prispevkih k bibliografiji kranjskega fotografa duhovnika Janeza Puharja. Po kratkem orisu zgodovine fotografije v Evropi ob koncu tridesetih let 19. stoletja navede osnovne bibliografske podatke o Puharju, enem pionirjev fotografije, ki je »... že leta 1843 objavil poročilo o lastni zamisli fotografije na steklo, z lastnim kemičnim postopkom...« (str. 115), kar je pri določanju prioritete te iznajdbe povzročalo in še povzročalo veliko problemov. Puhar je namreč svoj izum pri cesarsko-kraljevi akademiji znanosti na Dunaju prijavil šele leta 1850, ko so bile znane že različne metode slikanja na steklo. Kambič je na kratko prikazal vseh dosedanjih osem Puharjevih biografov. Ob rodovniku Puharjeve družine ugotavlja, da so se Puharji in Pucherji v Kranju pojavljali že sredi 17. stoletja. Tretji del razprave govori o Puharjih v Kranju, med katerimi je bilo največ kamnosekov.

Poglavje o arhitekturi vsebuje le članek *Ceneta Avgušтина* z naslovom *Človeška arhitektura v okolici Kranja*. Avtor ugotavlja, da je bila naselbinska in arhitekturna dediščina v novjšem obdobju zelo izpostavljena številnim spremembam. Zlasti je to zaradi številnih družbenih sprememb in živahne gradbene dejavnosti po drugi svetovni vojni opazno na podeželju. Poleg gradbene se je spreminjala tudi urbanistična podoba vasi, kar je popolnoma spremenilo prvotno tińsko zasnovana naselja. Ob opisu značilnosti pristne kmečke arhitekture avtor navede nekaj tipičnih primerov hiš v Voklem, Voglih, Šenčurju in Zgornjih Bitnjah. Zaradi zelo slabega stanja pri varovanju tovrstne kulturne dediščine meni, da bi vzporedno s prenovo mest morali spremljati tudi prenovo vasi in skrbeti za ohranitev njene arhitekturne in urbanistične značilnosti.

Razprava *Andreja Valiča* z naslovom *Rimska grobnica v Šenčurju pri Kranju* začenja najožnejši del zbornika. Zgodovinskeje. Avtor je zapisal, da je po arheoloških najdbah in po arhivskih virih dokazano, »...da so rimski trgovci in vojščaki prihajali in pronicali z rimsko kulturo v naše kraje... že v 1. stoletju našega štetja...« (str. 134). Arheološke najdbe pripadajo naselitvenim in grobiščnim kompleksom. V 4. stoletje našega štetja spada osamljena naldba rimske grobnice v Šenčurju pri Kranju, kjer so arheologi pri izkopavanjih leta 1964 našli kamnito rakev. Natančen je opis izkopavani kamnitega sarkofaga, na katerem je delno ohranjen latinski napis, nakazanih je še nekaj strokovnih vprašanj, ki še niso zadovoljivo rešena. Šenčurju in okoliškim krajem v srednjem veku je namenjena tudi razprava *Boža Otorepa*, ki poudarja, da so bili največji srednjeveški zemljiški posestniki na območju med Kranjem in Kamnikom bavarski grofje Andeški, ki so za opravljanje vojaške službe svoja posestva v okolici Kranja dali v fevd nižjim plemičem, ki so se najpogosteje imenovali po vaseh, ki so jih dobili v fevd. Med najbolj znanimi so

bili vitezi iz Velesovega oziroma Kamnika, ki so leta 1238 v Velesovem ustanovili samostan dominikank. Podelili so mu posesti v Senčurju in okolici. Avtor obdela velesovski samostanski urbar iz leta 1458, na kratko opiše turške pohode, podrobneje pa obravnava srednjeveški razvoj Senčurja in okoliških vasi Srednja vas, Luže, Olševček, Hotemaže, Visoko, Milje, Voglje, Voklo, Prebačevo in Hrastje. Dušan Kos je pripravil razpravo o zgodovinskem razvoju vasi Goriče, Letence, Srednja vas in Zalog ter zaselkov Vevanje in Svarje od naselitve do 19. stoletja. Ta prispevek k poznavanju kolonizacijske zgodovine Slovencev prinaša številna nova spoznanja o nastanku in zlasti agrarnem razvoju omenjenih vasi in zaselkov. Na osnovi študija srednjeveških in kasnejših listin, franciscejskega katastra in zemljiško-knjižne dokumentacije z rekonstrukcijo ugotavlja razvojne smeri. Razprava je opremljena s številnimi skicami.

Majda Žontar prikazuje Obdobje fevdalizma na senčurskem območju. Trideset let pred formalno odpravo fevdalizma je na levem bregu reke Kokre svoje podložnike imelo kar osemindvajset svetnih in cerkvenih zemljiških gospodstev. Razprava pojasnjuje, zakaj je na sorazmerno majhnem geografskem območju nastala tako pisana množica zemljiškokgosposke posesti. Prvotni lastniki ozemlja so bili kranjski mejni grofje, v začetku 12. stoletja pa grofje andeški. Že v njihovem času, še bolj pa za časa njihovih naslednikov »... se je s podeljevanjem omenjenega ozemlja v fevd, z darili, z rodbinskimi povezavami in delitvami, a tudi z nakupi nekdanja sklenjena posest vse bolj delila...« (str. 174). Največji posestnik na senčurskem območju je bil samostan dominikank v Velesovem. Vinko Demšar je pripravil članek z naslovom Barvarji (Firbarji) Pirci v Kranju v 18. in 19. stoletju. K gospodarski moči barvarске družine Pirc je bistveno pripomogla poroka Lovrenca Pirca leta 1754 z Marijo Ano Marenko; hčerjo prav tako barvarskega mojstra iz Kranja. Vsa naslednja leta so Pirci z nakupi posestev povečevali premoženje. Po hišnem inventarju iz leta 1852 prikazuje pisec premoženjsko stanje Pirčeve družine, tehnično opremljenost barvarске delavnice, hišno in bivalno opremo. Franc Puhar obravnava Obrtništvo v Kranju od rokodelskih cehov do danes. Obrtno dejavnost v Kranju so najbolj prizadele številne naravne nesreče (najpogostejše požari). Novega zagona je kranjskemu obrtništvu dal obrtni zakon iz leta 1859. Avtor nakazuje začetke industrializacije na prelomu 19. v 20. stoletje, ki pa je zašla ob koncu prve svetovne vojne v hudo krizo, in obravnava kranjsko obrtništvo med obema svetovnima vojnama in ugotavlja, da je obrt v Kranju životarila tudi v tem času. Kljub temu, da preglednica za leto 1930 prikazuje kar lepo število kranjskih obrtnikov, vendar so le redki imeli zaposlenih več kot pet ljudi. V razvoju obrti od konca 2. svetovne vojne do današnjih dni so se obrtniki nekaj let srečevali z velikimi problemi, saj jim tudi družbena klima ni bila naklonjena.

Jože Žontar je prispeval razpravo Občine na kranjskem območju do leta 1941, ki sodi v sklop njegovega širšega proučevanja slovenske upravne zgodovine, in nas seznanja z razvojem katastrskih občin, z upravno dejavnostjo v času Ilirskih provinc in avstrijske restavracije ter s prizadevanji, da bi v državi organizirali moderno upravo na najnižjem nivoju. To je bilo do marčne revolucije nemogoče, ker so zemljiška gospostva opravljala številne upravne funkcije nad podložniki. Prelomnico pri ustanavljanju modernih upravnih teritorialnih enot pomeni začasni zakon o občinah z dne 17. marca 1849. Po tem letu so po monarhiji začeli ustanavljati prave krajevne upravne občine. Razprava ima večje število razpredelnice, ki zajemajo katastrske občine po letu 1785 in občine po letu 1849. Njihovo število se vse do leta 1933 ni bistveno spreminjalo. To leto je zakon o občinah uzakonil komasacijo, ki so jo po številnih zapletih zaključili leta 1937. Milan Krišelj je napisal članek o sedmih mlinih na Kokri med Tupaličami in Visokim. Po magnetofonskem zapisu razgovora z lastnikom enega še delujočih mlinov iz leta 1965 je opisal tehnično opremo in delovanje mlinov. V šestdesetih letih tega stoletja so nekateri mlini prenehali delovati, nekateri so se modernizirali, kar pa jih tudi ni rešilo počasnega propadanja.

France Benedik je proučil razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v Stražišču in okolici. Nemci so sredi oktobra 1941 razpustili dotedanjo občino Stražišče in jo razdelili med občini Kranj in Žabnica. Avtor opiše začetke organiziranja krajevnega OF, katere pobudniki so bili komunisti iz stražiških tovarn, in opozori na povezave, ki so v času dražgoške bitke potekale preko Stražišča in njegove okolice. Kompletna organizacija krajevnega partije, SKOJ in OF je bila v gestapu poznana že v začetku leta 1942, čemur so sledile množične aretacije, najprej v Stražišču, nato v Kranju in nazadnje po celi Gorenjski. Posledica je bila, da v Stražišču do pozne jeseni 1942 ni bilo odporniškega gibanja. Šele pomladi 1943 so se spet začeli ustanavljati odbori OF na krajevnem in rajonskem oziroma kasneje okrajnem nivoju, kar pa je bilo zaradi stalne nemške navzočnosti v naselju izredno težko. Avtor opisuje dokaj uspešno, od ustanovitve domobranske postojanke v kraju zgodaj leta 1945, pa skoraj zamrlo delovanje krajevnega partije. SKOJ, OF in njenih množičnih organizacij do konca vojne. Najobsežnejši je prispevek Franca Štefeta-Miška z naslovom Senčur z okolico v na-

rodnoosvobodilnem boju. V Šenčurju je bila že leta 1934 ustanovljena partijska organizacija, ki je bila pred drugo svetovno vojno precej dejavna. Opisani so prvi dnevi nemške okupacije in dejavnosti tamkajšnjih komunistov in skojevcev, ustanovitev Kokrške čete v Šenčurju 10. decembra 1941, številčna rast čete in njeni spopadi s sovražnikom. Zaradi odhoda Kokrške čete spomladi 1942 in stopnjevanega nemškega nasilja je terensko delo krajeвне partijske organizacije in OF ter njenih množičnih organizacij do pozne jeseni oziroma do pomladi 1943 zamrlo. Aprila 1943 so ustanovili rajon Šenčur in imenovali rajonskega sekretarja partije, poletna poročila pa že omenjajo krajevne organizacije OF in nekaterih njenih organizacij. V začetku leta 1944 so formirali še rajonski odbor OF. Prispevek *Marjana Masterla* nosi naslov Tehnikom narodnoosvobodilnega gibanja v šenčurskem rajonu oziroma kraju. Od leta 1944 so partizanske akcije in terensko politično delo resno ovirale domobranske postojanke v okoliških krajih (v Šenčurju domobranske postojanke niso ustanovili).

Zarko Bizjak je napisal prispevek o Olševku v narodnoosvobodilnem boju. Jeseni 1942 so v vasi Nemci postavili opazovalnico z desetimi policisti, kar je v precejšnji meri onemogočilo tesnejše sodelovanje vaščanov s partizani. Vse do pomladi 1943, ko so v vas začeli prihajati terenci iz Šenčurja, je bila OF slabo razvita. Obdobje od poletja 1943 do sredi leta 1944 pomeni višek delovanja OF in njenih organizacij ter narodnoosvobodilnega gibanja. Z ustanovitvijo domobranskih postojank v neposredni okolici se je opazno zmanjšalo delovanje OF in njenih organizacij, saj so bile izdaje in aretacije zelo pogoste. Prispevek *Marjana Masterla* nosi naslov Tehnika Jošt. Jošt je bilo zadnje ime za tehniko Okrožnega komiteja KPS Kranj v Zgornji Kokri. Ves čas je delovala v izjemno težkih razmerah, posebno v zimskem času 1944/1945. Vodil jo je Lojze Dežman-Branko. Tehniko so 13. januarja 1945 zaradi izdaje napadli in uničili domobranci iz Tupalič, pri tem pa je Dežman padel. Pretresljiv je opis pokojnikove žene o prevozu trupla v dolino in pokopu zunaj cerkvenega zidu pokopališča na Kokrici. *Janko Osel* je napisal prispevek z naslovom Voglje v prvem letu narodnoosvobodilnega gibanja. Najbolj aktivni so bili člani Društva kmečkih fantov in deklet. Del mladincev iz vasi je sodeloval tudi pri pripravah na oborožen odpor v Šenčurju. 22. novembra 1941 je Tomo Brejc-Pavle ustanovil krajevni odbor OF. Zadnjo razpravo v skupini zgodovinopisje je napisal *Vladimir Žumer* in nosi naslov Prispevek Vokla v narodnoosvobodilnem gibanju 1941–1945. Pred začetkom druge svetovne vojne je v vasi živelo približno 400 ljudi, pretežno kmetov. Tovarniških delavcev je bilo v primerjavi s soslednjimi vasi zelo malo. »...Le redki so ... v zadnjih letih pred vojno sodelovali v ljudskofrontnem gibanju ali simpatizirali s komunisti ...« (str. 275). Po napadu na Jugoslavijo je vas sprva za teden dni zasedla italijanska vojska, ki pa zaradi svojega nereda ni uživala simpatij med domačini. Veliko bolj so bili vaščani naklonjeni nemškemu redu. Vseeno pa so v vasi že zelo zgodaj sledili nemški raznarodovalni ukrepi in vpisovanje v organizacijo Kärntner Volksbund. Vse to je prebivalstvo navedlo na simpatiziranje z OF. Dejavnost OF in njenih organizacij je zamrla, ko so Nemci v Kranju in okolici v začetku leta 1942 zaprli večino aktivistov. Tako kot drugod je tudi v Voklem OF in narodnoosvobodilno gibanje doseglo največji razmah od poletja 1943 do poletja 1944. Po tem obdobju pa so nemško nasilje, domobranske postojanke in nekatere slabo izvedene partizanske mobilizacije zelo slabo vplivale na razpoloženje vaščanov, tako da je bilo delovanje OF do konca vojne skoraj popolnoma onemogočeno.

Za poglavje o šolstvu so prispevke napisali trije avtorji. *Franc Lebar* nas ob spoznanju, da je izobrazbena struktura zaposlenih tesno povezana z razvitostjo gospodarstva, seznanja z razvojem Iskrine šole. Njene zametke najdemo že leta 1941, ko so Nemci za tedanje potrebe letalske tovarne ustanovili vajeniško šolo. Po vojni je šolanje vajencev prevzela tovarniška oziroma višja industrijska šola. Iz obeh se je v kasnejših letih razvila Industrijska šola Iskra, kasneje Zavod za izobraževanje kadrov Iskra Kranj in končno šolski center Iskra Kranj. Pomembno kulturno pedagoško vrednoto v Kranju predstavlja kranjska glasbena šola, ki je bila na pobudo Narodne čitalnice v Kranju ustanovljena 1909. Že prvo leto je bilo vpisanih preko 100 učencev. Skozi 80-letno zgodovino kranjske glasbene šole nas popelje prispevek, ki ga je pripravil *Peter Škerjanc*. Šolstvo v Šenčurju in okolici v obdobju do leta 1945 je obdelal *Jože Ciperle*. Podatki iz kronike osnovne šole postavljajo začetek pouka v leto 1820, nekateri dokumenti pa celo v leto 1788. Prispevek nas podrobno seznani s kadrovskim, prostorskim in učnim uspehom šenčurske osnovne šole in ljudskih šol v Voklem in na Olševku.

Mario Kocijančič je napisal prispevek Zdravstveno varstvo in zdravstveno stanje v Kranju. Gre za nadaljevanje prispevkov o zdravstveni problematiki iz prejšnjih zbornikov. Zgoščeno so prikazani historiat kranjskih zdravstvenih ustanov od leta 1936, ko je začel delovati zdravstveni dom. Drugi del prispevka opisuje delovanje Zavoda za socialno medicino in higieno Gorenjske, Gorenjske lekarne, Bolnišnice za ginekologijo in porodništvo ter Inštituta za pljučne bolezni in tuberkulozo na Golniku. Za konec je podano še zdravstveno stanje občanov Kranja.

Kranj je mesto, kjer je doma tudi precejšnje število slovenskih in jugoslovanskih vrhunskih športnikov. Razmere v kranjskem vrhunskem športu v zadnjih letih je po športnih panogah temeljito obdelal *Borut Farčnik*. Seznami nam posredujejo pregled nad številnimi kranjskimi športnimi objekti, ki so v lasti ali upravljanju kranjske zveze telesno-kulturnih organizacij, posameznih športnih društev ali šol.

Povsem na koncu Kranjskega zbornika je dokaj obsežen pregled najrazličnejšega dogajanja v kranjski občini v obdobju od 1986 do 1989, ki na kratko, a dovolj informativno opozarja, da se je v Kranju na vseh področjih, od političnega preko gospodarskega, do športnega in kulturnega dogajalo veliko, včasih bolj včasih pa manj pomembnih, a vendar za Kranj in Kranjčane zanimivih zadev. Kronološki pregled je sestavil *Janez Kopač*.

Kranjski zbornik 1990 je oblikoval *ing. Matija Suhadolc*. Obsežni publikaciji s številnimi fotografijami v glavnem iz fototeke Gorenjskega muzeja Kranj lahko očitamo nekaj konceptijskih nedoslednosti. To pa ne zmanjšuje njenega velikega pomena, saj prinaša obilo historičnih in sodobnih podatkov o Kranju in okolici. Zlasti številčni so prispevki o Šenčurju in njegovi okolici, saj je uredniški odbor v Kranjski zbornik 1990 vključil precej prispevkov, ki so bili napisani za šenčurski zbornik, ki pa zaradi pomanjkanja denarja ni izšel.

Janez Kopač

Vladimir Ćorović, Istorija Srba, knjiga 1, knjiga 2 in knjiga 3. Beograd : BIGZ, 1989. 272 + XV, 279 in 268 strani, cirilica.

Za uvod najprej nekaj besed o avtorju. Vladimir Ćorović, rojen 15. 10. 1885 v Mostarju, na Dunaju v letih 1904—1908 študiral slavistiko in zgodovino (pri V. Jagiću, K. Jirečku, M. Rešetarju idr.). Doktoriral je leta 1908 z disertacijo o Lukijanu Mušickem. Izpopolnjeval se je v Münchnu (pri bizantologu K. Krumbacherju), v Parizu ter Bologni. V letih 1909—1914 in 1919 je bil predstojnik slovanskega oddelka Zemaljskega muzeja v Sarajevu. Leta 1914 so ga avstro-ogrske oblasti zaprle zaradi veleizdaje in na banjaluškem procesu obsodile na pet let težke ječe, višje sodišče pa na osem. Leta 1919 je bil izvoljen za izrednega profesorja beograjske univerze, leta 1921 pa za rednega. Leta 1922 je bil izbran za dopisnega, leta 1931 pa za rednega člana Srbske Kraljevske Akademije. Kot rektor beograjske univerze (1935—1936) se je angažiral tudi pri razbijanju tako imenovanega naprednega študentskega gibanja. Bil je blizu dvoru in občasno politično aktiven. To velja še posebej za čas, ko se je v Jugoslaviji odprlo hrvaško vprašanje. Bil je namreč čvrst zagovornik ideje o integralnem jugoslovanstvu. Znan je bil tudi kot prostozidar visokega ranga in kot tak izrazit nasprotnik fašizma in nacizma. Gestapo ga je zato obsodil na smrt, še preden je bila zasedena Jugoslavija. To je bil tudi razlog, da se je skupaj z vladjo poskusil umakniti iz države. Vendar zaradi okvare njegovo letalo nikoli ni prispelo na cilj v Grčijo, strmoglavilo je 16. aprila 1941.

Ćorović je bil znanstvenik z veliko energije in vsestranskim zanimanjem. Znanstveno dejavnost je začel z literarno-zgodovinskimi in filološkimi deli, predvsem s področja kulturne dediščine srednjeveške Srbije ter srednjeveške in sodobne Bosne. Poleg tiskanih virov in lokalnih arhivov je proučeval tudi fonde na Dunaju, v Zagrebu in Dubrovniku ter napisal vrsto del na podlagi izvirnih podatkov. Ukvarjal se je z zgodovino jugoslovanske historiografije. Raziskoval je zgodovino Bosne. Njegova *Istorija Bosne* (1940) sega do leta 1482. Delo je nastalo na podlagi literature in arhivskih raziskav s težiščem na političnih razmerah.

Temeljita študija *Odnosi između Srbije i Austro-Ugarske u XX veku* (Beograd 1936) iz zunanjepolitičnih razlogov ni prišla v prodajo. Njeno objavo je namreč na raznorazne načine ovirala nemška vlada. Knjiga *Velika Srbija* (Beograd 1924), ponatisnjena 1928 z naslovom *Ujedinjenje* kot tudi druga njegova dela o problematiki nastajanja Jugoslavije vsebujejo tudi moralistična, didaktična in nacionalistična stališča. Obsežno delo *Istorija Jugoslavije* (Beograd 1933), prvo, s katerim je skušal sintetično podati zgodovino jugoslovanskih narodov, je naletelo ob svojem izidu na pohvale in graje, ki pa so bile že takrat praviloma razporejene po geografski provenienci.

Svoje zadnje veliko delo — *Istorija Srba* — je Vladimir Ćorović dokončal tik pred nemškim napadom na Jugoslavijo leta 1941. Rokopis je ohranjen po previdnosti in premišljenosti Ćorovičevega založnika Petra Petrovića, ki je poskrbel, da je na varnem prebil viharne čase okupacije. Toda delo, ki spada v vrsto t. i. »velikih sintez«, je ostalo v rokopisu kar pol stoletja. Tudi ni bilo podlaga kolektivnemu delu z enakim naslovom v izdaji Srpske književne zadruge, pri katerem je sodelovalo več kot štirideset avtorjev različnih strok. Ćorovičevo ogromno delo, ki ga je opravil en sam avtor, je nastajalo skoraj deset let, in ni samo rezultat vseh takrat znanih zgo-